

Україна – Японія: контури перспективної співпраці

Гриценко А. А., головний консультант відділу зовнішньої політики

Розглянуто стан і перспективи розвитку відносин між Україною та Японією у політичній, безпековій та економічній сферах. Проаналізовано позицію Японії стосовно російсько-української війни. Запропоновано перспективні напрями й заходи щодо подальшого розвитку партнерства між державами.

Висновки

Російсько-українська війна погіршила російсько-японські відносини, посилила потенційні загрози національній безпеці Японії з боку Росії. Водночас це сприятиме більш упевненому розвитку Японією свого оборонного потенціалу й справлятиме позитивний вплив на зміцнення співпраці з союзниками та партнерами в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Сьогодні Україна та Японія демонструють обопільний інтерес щодо зміцнення двосторонньої співпраці. Підґрунтям побудови міцного й глибокого партнерства є спільні цінності та виклики, що постали наразі перед державами.

Політичні відносини між Україною та Японією мають нереалізований потенціал, який варто поширити на безпековий вимір, що дозволило би двостороннім відносинам вийти на стратегічний рівень.

Існує необхідність поглиблення безпекового діалогу між державами, а також розвитку кооперації з питань міжнародного права з метою розроблення правових механізмів для вирішення нагальних безпекових питань, спільних для Японії та України, зокрема у сфері морського права, передусім свободи мореплавства.

Зважаючи на зацікавленість японської сторони у співпраці з Україною особливо в межах багатосторонніх форматів, доцільно розглянути можливість залучення Японії до співпраці з нашою державою передусім в цих форматах.

Незважаючи на географічну відстань, українсько-японська економічна й торговельна співпраця зростає й має потенціал вийти на якісно новий рівень, передусім завдяки створенню зони вільної торгівлі між державами. Тісніша економічна кооперація за найбільш перспективними напрямами (сільське господарство, енергетика) пожвавила би політичну взаємодію, що матиме позитивний вплив на позицію Японії в Європі, а України – в Азії.

Позиція Японії щодо російсько-української війни

Японія є поміж держав, які найактивніше підтримали Україну в російсько-українській війні. Одразу після вторгнення Росії Японія категорично засудила її дії, назвала їх порушенням міжнародного права, що розхитує основи міжнародного порядку не тільки в Європі, а й в Азії.

Японія виступила разом із країнами G7 й запровадила безпрецедентний пакет санкцій проти РФ. Держава також надала Україні 200 млн дол. гуманітарної допомоги, а також 100 млн дол. пільгових кредитів. Знаковим стало постачання спорядження для української армії (бронезилетів, сталевих касок, зимового одягу, наметів, біноклів, ліхтариків, медичного обладнання тощо) – зазвичай Японія не надає оборонну продукцію державі-учасниці воєнного конфлікту.

Підтримка України й жорстка позиція щодо РФ демонструє, по-перше, відданість Японії ліберальним цінностям (демократії, правам людини і ринковій економіці), яких вона дотримується разом зі своїми союзниками та партнерами, а по-друге, готовність активно діяти на міжнародній арені як один зі світових центрів сили.

Негативний вплив на японську економіку від втрати російського ринку матиме в короткостроковій перспективі не критичний характер. Проте загострення відносин із Росією компенсується остаточним переглядом місця Японії у регіоні та світі, а також зміною системи оборони, зокрема переформатуванням Сил самооборони.

Японія повертатиме собі статус «нормальної» держави з повноцінною армією. Прем'єр-міністр Японії Фуміо Кісіда вже зробив кілька важливих заяв, зокрема щодо необхідності суттєвого посилення обороноздатності країни. Раніше обґрунтуванням такої необхідності японський уряд називав ракетно-ядерну програму КНДР, а також активну діяльність КНР у Східно-Китайському та Південно-Китайському морях, зокрема в акваторії островів Сенкаку.

Політичний аспект взаємодії Україна – Японія

Для України Японія – глобальний партнер у Азійському регіоні, що зазначено у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України від 2021 р.¹

Для Японії Україна є складовою частиною концепції «Арки свободи й процвітання», розробником якої є нинішній віцепро голови Ліберально-демократичної партії Японії Таро Асо (*Додаток 1*). Відповідно до засадничих елементів концепції японці зацікавлені у співпраці з Україною не тільки на двосторонньому рівні, а й у багатосторонніх форматах, таких як ГУАМ.

Водночас Україні доцільно оцінити можливість залучення Японії до співпраці з новими, більш затребуваними наразі для нашої держави багатосторонніми платформами на кшталт Люблінського трикутника.

Японія зацікавлена в Україні передусім як в європейській демократії, яка сповідує універсальні ліберальні цінності та принципи міжнародного права. Отже, наша країна є компонентом стратегії Японії щодо розширення кола міжнародних партнерів та політичних однодумців. Крім того, наша держава не перебуває в китайській геополітичній орбіті (Китай поступово нарощує присутність в Європі, найнаочнішими прикладами чого є Угорщина й Греція).

Загалом, відносини з Україною в Японії щодалі схильні розглядати в ширшому контексті відносин з Європою, а основним очікуванням японців від України дедалі частіше називають успішну європейську інтеграцію нашої держави як важливий елемент регіональної стабільності.

Безпековий аспект двосторонньої взаємодії України та Японії

Україна та Японія мають нереалізований потенціал співпраці у сфері безпеки. Подальшому її поглибленню сприяє взаємозв'язок безпекових викликів, які постали сьогодні перед обома державами.

Передусім Україна та Японія офіційно мають територіальні суперечки з РФ: Україна через Кримський півострів, Японія – через Курильські острови (*Додаток 2*). Окрім Росії, Японія також має територіальні претензії з боку Китаю, а отже, нагально потребує нових дієвих правових механізмів обстоювання територіальної цілісності держави.

Окрім цього, Україна та Японія змушені активно захищати принцип свободи мореплавства, адже спроби змінити статус-кво відбуваються сьогодні як у Чорному та Азовському, так і в Східно-Китайському та Південно-Китайському морях.

¹Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України №448/2021 від 26.08.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

З 2018 р. українсько-японський діалог у сфері безпеки поступово почав виходити на новий рівень: було підписано меморандум між військовими відомствами держав щодо співпраці та обмінів у сфері оборони (Україна стала першою країною в регіоні, з якою Японія ухвалила такий документ), відбуваються двосторонні тематичні консультації (зокрема, на українсько-японських оборонних консультаціях у 2019 р. під керівництвом заступника міністра оборони України з питань європейської інтеграції та генерального директора з питань міжнародної співпраці Міністерства оборони Японії було обговорено військову співпрацю у медичній, військово-технічній сферах та з питань кібербезпеки).

Понад те, у 2021 р. представники Сил самооборони Японії взяли участь в навчаннях Sea Breeze, що стало черговим підтвердженням можливості виходу українсько-японських відносин у сфері безпеки на рівень практичної співпраці.

Економічний аспект взаємодії України та Японії

Після запровадження в 2016 р. поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на підставі Угоди про асоціацію Україна стала привабливішою для японського бізнесу в інвестиційному і торговельному сенсах. Торговельну співпрацю з нашою державою японці розглядають у трикутнику «ЄС – Україна – Японія». Наразі Посольство України в Японії активно працює над започаткуванням переговорів про створення зони вільної торгівлі між державами.

Найперспективнішими напрямками українсько-японської співпраці є сільське господарство та агропромисловість, енергетика та «зелені» технології (Додаток 3).

Додаток 1

«Арка свободи й процвітання»

Мета концепції полягає в поступовому розширенні впливу Японії на світовій арені загалом і Євразійському континенті зокрема – від Східної Азії через Індійський субконтинент, Близький Схід, Центральну Азію, Кавказ, до країн Балтії та Північної Європи. Реалізація цієї концепції передбачає, зокрема, надання політичної та економічної допомоги країнам «дуги» з боку Японії для розвитку свободи, демократії та ринкової економіки. Для Японії питання дотримання верховенства права у міжнародних відносинах й підтримки rules-based order (порядку, ґрунтованого на правилах) є одним із фундаментальних принципів зовнішньої політики. Т. Асо звертав увагу на те, що для успішної реалізації концепції необхідно підтримувати стабільні відносини з країнами – членами ГУАМ та «Співдружності демократичного вибору» (СДВ), метою яких є закріплення демократичних принципів у регіоні від Балтійського до Чорного і Каспійського морів, тобто на території, яка також визначена «Аркою свободи й процвітання».

Додаток 2

Стан японсько-російських відносин. Проблема приналежності Курильських островів

Наразі до переліку країн, які тією чи іншою мірою становлять загрозу національній безпеці Японії, додалася Росія. Через однозначну антиросійську позицію Японії остаточно знівельовано перспективу укладання мирної угоди між двома країнами за результатами Другої світової війни. За допомогою цієї угоди планувалося вирішити питання статусу й приналежності Курильських островів (о-ва Хамобай, Ітуруп, Шикотан, Кунашир), які відтепер офіційно називаються територією, окупованою Росією.

Як для Росії, так і для Японії, острови мають низку важливих характеристик.

По-перше, Курильські острови – це один із найважливіших сировинних районів регіону, тут зосереджено запаси нафти, родовища сірки та магнію. Загальний запас біоресурсів (з прилеглими територіальними водами) оцінюється в 2,5 трлн дол., а щорічний відновлюваний запас – 4,2 млрд дол.

По-друге, спірні острови – це територія 5174 км² з акваторією в 200 тис. км² (територіальні води плюс виключна економічна зона). І хоча самі острови в господарському аспекті особливої цінності не мають, морська економічна зона довкола них надзвичайно багата на рибу. Отже, втрата цієї частини економічної зони означає втрату цінних промислових морських угідь.

Для Росії Південні Курили – це природний кордон з боку Тихого океану, який зв'язує Приморський край і Камчатку, а протоки Фріза та Катерини, що ніколи не замерзають, – єдині судноплавні в будь-яку погоду проходи до Тихого океану, доступні для російських суден.

Нарешті, змикання виключних економічних зон Курильських островів і острова Сахалін робить Охотське море «внутрішнім» морем Росії та підтверджує належність морських біоресурсів Охотського моря виключно РФ.

Отримання контролю над Курилами передусім відкриває для Японії доступ до сировинних, енергетичних ресурсів, а також вирішує кілька стратегічних завдань. По-перше, закривається історичне питання повернення власних територій. По-друге, японська присутність в акваторії зміцнює позиції Токіо як регіональної держави. По-третє, це автоматично посилює військову присутність США в регіоні, що потенційно слугуватиме стримувальним чинником для РФ.

21 березня 2022 р. МЗС РФ опублікувало заяву про те, що відмовляється від переговорів з Японією – відтепер «недружньою» країною – щодо Південних Курил й укладання мирної угоди.

Додаток 3

Головні напрями економічної співпраці України та Японії

Японія разом з КНР є одним з найбільших торговельних партнерів України на східному напрямку. За 2021 р. український експорт до цієї держави склав 347 млн дол., імпорт – 1,3 млрд дол. Україна активно експортувала руду, шлаки й золу, тютюн і промислові замітники тютюну, зернові культури, молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед. Імпорт складався із засобів наземного транспорту, крім залізничного, котлів, машин, електричних машин, пластмас, полімерних матеріалів. Японія імпортує значні обсяги харчової продукції, отже, Україна могла би стати стратегічним партнером для неї у сфері продовольчої безпеки. Протягом останніх років здійснюється активна робота щодо сертифікації української аграрної продукції для забезпечення її доступу на ринок Японії, який висуває підвищені вимоги до якості продовольчих товарів. Асиметрію в українсько-японському торговельному балансі теоретично могла би пом'якшити зона вільної торгівлі.

Іншим механізмом взаємодії України з Японією є Схема зелених інвестицій (GIS), яка функціонує в межах Кіотського протоколу. Після підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною та ратифікації Паризької угоди про клімат у 2016 р. Україна взяла на себе зобов'язання щодо приведення енергетичної системи до стандартів ЄС, що відображено в Енергетичній стратегії України до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Законодавчі зміни стосовно «зеленого» тарифу та ринок електричної енергії зміцнили довіру інвесторів до державної системи підтримки «зеленої» енергетики в Україні. Наразі Японія, що має високий рівень технологічного розвитку та індустріалізації, є однією з найбільш успішних країн світу у сфері розв'язання проблем навколишнього середовища: від сортування сміття до пошуку альтернативних джерел енергії та боротьби зі змінами клімату. Україна могла би розвивати цей перспективний напрям двосторонньої співпраці, що, зважаючи на наявні домовленості й законодавчі зобов'язання, міг би стати частиною багатосторонньої кооперації у трикутнику «ЄС – Україна – Японія».